

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԳՐԱՆԻԿՈՆ

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՅԻ

— Կաթոլիկ եկեղեցին մեծ յառաջդիմութիւն է անում նորվեգիայում, ինչպէս պաշտօնական աղբիւրները ցոյց են տալիս: Կաթոլիկ եկեղեցին նորվեգիայում ունի արդէն 2 միլիոն քրոնի արժողութեամբ գետին, նորվեգիոյ Գրիստիանա մայրաքաղաքում հրատարակուում է մի կաթոլիկ շաբաթականը, Կաթոլիկութեան այս Զանքերը շատ ժամանակ չէ, որ թափում են այս երկրի վերայ: Գլխաւոր գործունեայ գեր կատարողն է 1892-ից ի վեր Փալլիոյ եպիսկոպոսը, Սա իւր նպատակի իրագործման համար նպաստներ է ստանում Ֆրանսիոյ և Գերմանիոյ կաթոլիկներէից:

— Կաթոլիկ եկեղեցու տեսակէտով քրիստոնեայ եկեղեցին այն ժամանակ կենդանի է համարուում, երբ տարիների ընթացքում նորանոր մարդիկ սրբոց կարգը կանցնեն իրենց առաքինի գործերի պատճառով: Այս սրբացման համար կարգել է նոյն իսկ աստիճաններ և ոչ թէ մի անգամից է կատարուում:

Սրբացուն նախ կոչուում է Աստուծոյ ծառայ, երկրորդ աստիճանն է յարգելի երրորդը՝ երանկի, և ի վերջոյ սուրբ: Այս ներկայ 19 դարուս ընթացքում 40 անձինք անցել են այդ աստիճանները և հարստացրել սրբոց բանակը:

Կաթոլիկ եկեղեցին սրբացման հանդէսը իրեն յատուկ շքով էր կատարում միշտ ս. Պօղոսի և Պետրոսի մայր տաճարում: Բայց երբ 1870-ին Հռոմի մէջ Բապտիստ Թագաւորութեան մայրաքաղաք հրատարակուեց, իրր ցոյց այդ յափշտակութեան դէմ՝ սկսեցին սրբացման հանդէսը Վատիկանում կատարել: Սակայն ներկայ տարուայ մայիսի 13-ին հանդէսը կատարուեց տաճարում:

Կաթոլիկ աշխարհների ամեն կողմերից անհամար բազմութիւն էր թափուել. սակայն մուտքը սովորական էր և միայն հրաւիրեալները թուով մօտ 30,000, կարողացան մասնակից լինել հանդիսին: Բայց յիշեալ 30,000-ը՝ համեմատելով ուխտաւորների բազմութեան հետ՝ մի շնչին թիւ էր:

Այս անգամ սրբոց կարգը դասուեցան Անտոն Զաքարիայ որ ժողովրդի կրթութեան համար հիմնել էր մի եղբայրութիւն 17-րդ դարում և Պետրոս Փուրէի որ Լոտարինգիայի առաքեալ անունն է կրելիս եղել:

Սրբացման իրաւունքը յատկապէս վերադադարեալ է Պապին սկսած 10-րդ դարուց: Կաթոլիկ եկեղեցու քրոնիկոնը ցարդ 195 սրբացեալների հաշիւ է ներկայացնում: Սրբացման հանգէսները Վատիկանից կրկին ս. տաճար վերափոխելը եկեղեցա-

կան և քաղաքական իշխանութեանց մեջ հաշտութեան նշան են համարում շատերը:

— Յիսուսեան կարգ. — Կաթոլիկ եկեղեցու պատմութեան մէջ մեծ գեր է խաղացել և այժմ էլ խաղում է Յիսուսեան կամ Եղուիտ կոչուած կարգը: Աերջերս կազմած մի ճիշդ վիճակագրական տեղեկութիւն ցոյց է տալիս, որ այդ կարգը բարգաւաճ վիճակի մէջ է և գնալով աճում է. մինչդեռ 1844-ին նոցա թիւը հասնում էր 11,203-ի, այժմ արդէն դառել է 14,251:

Պրոնական ոչ մի եղբայրութիւն այդքան բազմութիւ անդամներ չունի. իսկ եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ նորա բոլորն էլ մի խիստ կարգ ու կանոն են ենթարկուած, մի անձն գլուխ ու առաջնորդ է ծանաչուում, որի հրամանը ոչ որ չի համարձակիլ մերժել, այն ժամանակ զժուար թէ կարողանաք երեւակայել նոցա ոյժի չափը: Այս տեղեկութիւնները հաղորդող „Нодья“ շաբաթականը հիացած է նոցա գերազանց կազմակերպութեամբ:

Ամեն մի վանք ենթակայ է մի որոշ շրջանի վարչարան: շրջաններից կազմուում է մի խորհուրդ՝ գլուխ ունենալով իրանցից ընտրուած մի մի պատգամաւոր: որը գտնուում է Յիսուսեան կարգի գնեւրալի մօտ, իրր ներկայացուցիչ իւր շրջանի և պաշտպանում է իւր շրջանի շահերն ու յայտնում կարիքները:

Խորհուրդները հինգ են, հետեւեալ հինգ պետութեանց մէջ. 1) Իտալիայում, 2) Գերմանիայում, 3) Ֆրանսիայում, 4) Իսպանիայում և 5) Անգղիայում: Այս պետութեանց մէջ շրջաններ 26 են:

Յիսուսեան կարգի գնեւրալն ընտրուում է ցմահ ձայների մեծամասնութեամբ: Գնեւրալի օգնական համարուում են յիշեալ խորհրդի պատգամաւորները, որոնք միշտ նորա մօտ են մնում: գնեւրալը ունենում է իւր մօտ և մի խորհրդական, որ մի անբուն լրտես է, նոյն իսկ գնեւրալի քայլերն ու ձեռք առած միջոցները արթնութեամբ հսկող մի անձն, որ իրաւունք ունի քննադատել, հաւանութիւն տալ կամ պախարակել նորա գործերը:

Մինչև հռոմի առումը, այն է 1870 թիւը, գնեւրալի ամօռատեղին էր յիշեալ քաղաքը: Եստոյ երբ այդ յաւիտենական քաղաքը դառաւ Իտալական մայրաքաղաք, նա տեղափոխուեց Ֆիլեզոլէ: որ և ցարդ համարուում է նորա պաշտօնատեղին: Թէև այժմ տարուայ մեծ մասը էլի հռոմումն է անցկացնում:

Ներկայումս յիշեալ միաբնութեան գնեւրալն է Մարտին Իսպանացին: Միաբնութեան բոլոր գործերը կատարուում են միայն կրօնաւորների ձեռքով: իսկ աշակերտները և ուխտաւորները՝ մինչև որ չհասնեն կրօնաւորութեան աստիճանին՝ իրաւունք չունին ոչ մի գործի մասնակցել: վերջիններն միայն

եկար նախապատասխան ու փորձարկան շրջաններից անցնելուց յետոյ արժանանում են կրթաւորական աստիճանին եւ այդ պահանջում է մեծ անխնայութիւն եւ համարժեքութիւն:

ՕՐԹՈՂՈՔԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Մայիսի 29-ին Ռուսաց եկեղեցւոյ դաւանները և Համայն Ռուսիոյ բազմալեզու հպատակները առանձին ոգևորութեամբ ընդունեցին Ն. Կ. Բ. Մեծ իշխանուհւոյ Տաթևանա Նիկողայեւնայի՝ Նոյնիսկի Կայսերական Մեծութեանց երկրորդ Գաւերի, ձերբագրեալ վերադարձեալ Վերամշակման մարմինները առ Բարձրեալն վասն կենաց Նորածին Դշխուհւոյ և բարորութեան Օգոստոսփառ Տան սիրեցեալ Թագաւոր Կայսեր և Թագուհւոյ Կայսրուհւոյ:

— Վոյինի թեմում սոփորութիւն էր մտել թաղել սրբազնագործ պաշտօնականներին երեսը դէպի արևմուտք դարձրած: Թեմակալ Առաջնորդի հարցին՝ այս սոփորութեան խորհրդի մասին, գիտակ անձինք յայտնել են, որ այդ սոփորութիւնը շատ հին է և բացատրուում է ասպէս, թէ հոգիւր իւր մահից յետոյ էլ իբր շարունակում է խրատել իւր հօտը: Նոյն սոփորութիւնը ունիատներն էլ ունին և նորա բացատրում են այնպէս, թէ ունիատ քահանաները իւրեանց մահից յետոյ էլ հոգւով և մարմնով դէպի Հոռոմ են նայում: Սորա դէմ Ս. Առաջնորդը անօրինել է, որ գործակալ քահանաները հետեւեն այդ սխալը ուղղելու և թէ աշխարհականներին և թէ հոգևորականներին թաղեն երեսները դէպի արևելք դարձրած՝ համաձայն հաւանդ սոփորութեան և կանոնաց քրիստոնէական եկեղեցւոյ:

— Եկեղեցական քարոզի խնդիրը շատ է զրազեցնում Ռուսաց հոգևոր իշխանութեանը և ամեն տեղ մեծ քանակ են գործ դնում զբաւելու ժողովուրդի սէրը դէպի հոգևոր խրատը. սակայն ամեն տեղից մեծ տրտուածներ կան, որ քարոզի խնդիրը Ռուսաստանում դեռ շատ պակասաւոր կոչման ունի, որոնց մասին Բորի. Բեթ. շարաթմաթներ թը հոգևոր Վարչութեան առանձին ուշադրութիւնը և հրաւիրում:

— Երբ 1887 թուականին ռուս կառավարութիւնը Բալթիան ասպետութիւնից պահանջեց, որ իրենց հիմնած և պահպանած ժողովրդական ուսուցչական դպրանոցներում ուսանողներ մտցնեն իւրեւ միակ դասաւանդութեան լեզու և դպրոցներն էլ կազմակերպեն, այն ժամանակ այդ դպրանոցների մեծ մասը փակուեցաւ և մնաց միայն 2 դպրանոց: Վուրլանդիոյ դպրանոցն (Իրմուտի մէջ) այդ երկուսից միւն էր, որին կառավարութիւնն իրաւունք տուեց շարունակել մինչև 1894—95 թուականը:

որպէս զի արդէն ընդունուած սաները կարողանան աւարտել:

Երբ 1895 Վուրլանդիոյ ասպետները յայտնեցին, որ պատրաստ են ուսանողներ դասաւանդութեան լեզու ընդունել, կառավարութիւնը մերժեց ասպետութեան ներկայացուցած կանոնները հաստատել, որովհետև զօհացուցիչ չեն եղել և պահանջել է ի միջի այլոց, որ գերմաներէնն ապագայում մինչև իսկ դասաւանդութեան առարկայ չլինի, որովհետև այդ լեզուն ժողովրդական ուսուցիչների համար բոլորովին անօգուտ է: Տարակուսելի է, ասում է Evang.—Luth. Kirchenzeitung-ը, որ ասպետները շարունակեն դպրանոցը պահպանել:

— Ռուսաստանից վաղուց ի վեր առատութեամբ նուէրներ գնում են Յունաց մի քանի վանքեր, մանաւանդ Աթոսի լեռան ճգնաւորներին: Վերջիններս շատ յաճախ ուղարկում են նուէրակներ, որոնք վերմեռանդ ժողովրդի աուրբերը տարեց տարի տանում են իբր այդ սրբափայտները: Դեռ անցեալներում յայտնուեց, որ այդ սուրբ կոչուած սուտ ճգնաւորներից ոմանք ժողովրդի աուրբերով փառաւոր կեանք են անցկացնում Կ. Պոլսոյ մէջ, ոմանք նոյն իսկ տան և ընտանիքի տէրեր են:

Գի ժամանակ նուէրները զգալի կերպով նուազել էին դէպի յիշեալ ճգնաւորները. այժմ կրկին զարթնել է ժողովրդի մէջ նուիրատուութեան տկարացած եռանդը: Իսկ Ռ. սինոդը միջոցներ է ձեռք առել, որ գտնէ այդ նուէրները իրենց տեղերը հասնեն, ուստի հրատարակում է ի գիտութիւն բոլոր Ռուսաց ժողովրդին, որ միայն այն նուէրները իրենց տեղը կրհասեն, որոնց հատարողները իրաւունք են ստացել ու Սինոդից:

— „Сиб. Вѣдомости“ ի տակնով Եսկուտի շրջանում նորաղանդ է յայտնուել, որ կոչուում է Առաջնորդիկով: Երբ աղանդապետին ձերբակալեցին, վերջինս յանձնեց պրոկուրորի օգնականին մի մեծ տետրակ (մօտ 150 թերթ), որ բովանդակում էր այդ աղանդաւորների գլխաւոր գաւառաբանական կէտերը: Այս աղանդաւորների մէջ մի բան աչքի է զարնում, որ չեն ուղում ծանաչել ներկայումս տիրող քաղաքական կարգերը: Գաղափարաւոր օգնականի աչքի առաջ աղանդապետը և իւր ընկերները պատառոտում էին զրամները ինչպէս իրենց արհամարհանաց, Յանգաւորները բանտում հրաժարուում էին օրական իրենց համար նշանակեալ հացն ընդունել, այլ ապրում էին փշրանքներով, որ բանտարկեալները իբր ողորմութիւն տային էին նոցա: Այս վերջին դէպքերը լրագրի կարծիքով պարզ խելագարութեան նշաններ պիտի ընդունել:

ԱՆԳԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ՝

Աստուածաշունչի ամբողջական թարգմանութիւններ ցարգ եղել են և հրատարակուել 40 եւրոպական լեզուներով և բարբառներով 41 ստիական, 14 ամերիկեան, 10 աւստրալեան և ովկիանեան և 3 ամերիկեան, ինչպէս հաշուել է բրիտանական արտասահմանեան աստուածաշունչի քարտուղար Վատթը: Ասիական Աստուածաշունչի հրատարակութեանց մեծ մասը այս դարումն է եղել միսիոնարների ջանքերով: մտադրութիւն կայ զեռաստիական շատ այլ լեզուներով թարգմանելու: Ամերիկեան և ովկիանեան հրատարակութիւնները բոլորը մեր դարումն են կատարուել, որ հետզհետէ բազմանալու վերայ են: իսկ մասնական թարգմանութիւնները եթէ ի հաշիւ առնենք, վերոյիշեալ թիւը կը քառասպատկուի:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ՝

Լեպսիտը ևս մտա «Քրիստոնեայ արեւելք» ամսագիրը: — Զնայելով որ գերմանական պետութեան քաղաքականութիւնը շատ թրքամոլ է և Վերմանեան է բոլոր պետութեանց մէջ, որ մարգասպանին օգնութեան ձեռք է կարկառում քրիստոնեաներին ճնշելու, յաղթահարելու և կոտորելու: այնուամենայնիւ չպէտքէ շփոթել գերմանական պետութեան անարդար վարմունքը գերմանացի ժողովրդի զգացմանց հետ: Արարատի ընթերցողներին արգէն յայտնի է թէ Բեռլինում Գրանկիւրաում ընկերութիւններ կազմուեցան, կոտորածից պրծած և դառն աղքատութեան մէջ ընկած և սովի վտանգի մատնուած տառապեալ և բազմաշարժար հայերին օգնելու: Այդ ընկերութիւնները միացան և այժմ իրենց բազմամիւլ ճիւղերն ունին Վերմանիոյ գանազան տէրութեանց քաղաքներում և գիւղերում: Ընկերութիւնը արգէն հաւաքել է մօտ 700,000 մարկ և ուղարկել է իւր ներկայացուցիչը Պարսկահայաստանում որբանոցներ բանալու տաճկահայ որբերին խնամելու համար:

Այս շարժման ոգին է եղել և է հաշակաւոր Լեպսիտու գիտնականի որդին Յովհաննէս Լեպսիտու: որ անօրինակ, քրիստոնէի վայել անձնութեամբ զո՛հ բերեց իւր պաշտօնը հայոց այս գործին: Անձամբ ճանապարհորդեց Փոքր-Ասիա և ազգու գրչով նկարագրեց հայոց կոտորածը իւր բոլոր արձակիւններով ու սարսափով: Նորա գրքի է: տպագրութիւնն է արգէն լոյս տեսել մինչև այս տարուայ յունուար ամիսը և 13000 օրինակ տարածուել:

Այս չափով զո՛հ չմնալով Յովհաննէս Լեպսիտուը այս տարի յունուարից Բեռլինում հրա-

տարակում է մի ամսագիր «Քրիստոնեայ արեւելք» (der Christliche orient) անունով, որ թէպէտեւ ընդհանրապէս բոլոր արեւելեան քրիստոնեաների դասն է պաշտպանում առաքինի գիտնականը, բայց ինչպէս մեզ հասած յունուարի, փետրուարի, մարտի և ապրիլի համարներից երևում է՝ շատ մեծ տեղ է բռնում հայոց գաղտը: Արարատի ընթերցողներին մի զաղափար տալու համար յառաջ ենք բերում այս չորս համարի մէջ տպագրուած հայոց վերաբերեալ յօդուածների վերնագիրները:

№ 1. Լիւթերի ժամանակից մի հրաւեր արեւելեան քրիստոնեաների համար: Արապկերի առեան բազանիսը: Բողոքական եկեղեցու սկզբնաւորութիւնը Հայաստանում 1813—1850: Ընկերութիւն բողոքական հայոց համար Բեռլինում 1863 թուականից: Լուրեր հայոց նպաստելու գործի մասին:

№ 2. Էջմիածին (Վարապետ վ.), Ամերիկեան քարոզիչներ Թուրքիայում: Նոցա ջանքն ու ազդեցութիւնը: գիտականական վաւերագիրներ հայոց խնդրի, Նամակներ Ռումանիայից և Բուլղարիայից (Ամիրխանեանց): Տեղեկութիւններ հայոց նպաստող զաշնակցութեան, Հաշիւ Արդրումի նպաստող մասնաժողովի մասին:

№ 3. Այստեղ, ինչպէս և հետեւեալ Գ. համարում հայոց մասին եղած մի քանի յօդուածները շարունակուում են: այլև կայ «Տեղեկութիւն հայոց միջազգային օգնութեան մասին»:

№ 4. Պետականական վաւերագրեր հայոց խնդրի: Արապկերի, Անի և Մալաթիոյ կոտորածները և Թուամայեան ու Պրուսիոյ կառավարութիւնը: Թոշնելով որ Արարատի ընթերցողներից նոքա, որոնք գերմաներէնին տեղեակ են, իրենք ձեռք բերեն այս հետաքրքրական ամսագիրը, մենք այստեղ յառաջ ենք բերում վերջին յօդուածն ամբողջապէս:

Պրուսիոյ լանդտագում՝ Իրեսխոֆան պատուօր Շտեօկկերը, որ երբեմն գրան երեց էր և յայտնի հակասեմական է: այս տարուայ 11 նիստին փետրուարի 30 կառավարութեան դիմեց հետեւեալ բանախօսութեամբ:

«Եմ խօսք խնդրելու պատճառը մի առանձին զեպք է: որ անցեալ տարի այստեղ Բեռլինում է տեղի ունեցել: Բանն այն է, որ երբ այստեղ աւետարանական հոգևորականները հայոց յայտնի ուսուցչապետ Թուամայեանին հրաւիրեցին խօսելու: Նորան այդ արգելեցին: սպառնալով արտաքսել: Այլև նորան արգելեցին բան տպագրելու: որով անգէն են դարձուցել նորան: Արդ այն ժողովների, որ ոչ միայն աւետարանական: այլև կաթոլիկ եկեղեցու սահմաններում տեղի էին ունենում: գիտաւորութիւնն էր բարեգործութիւնը: Մարդիկ կամենում էին շուտ Հայաստանի կէս միլլիոնին:

Թրքաց սարսափների զոհերի համար ողորմութիւն ժողովել, Բնական է, մարդկանց այդ գործի կողմը շահելու համար, պէտքեր գործին տեղեկացնել, որովհետեւ մեր մամուլը, զանեա սորա ամենամեծ մասը, անհասկանալի պատճառով Հայաստանի կոտորածների մասին բոլորովին լուռութիւն էր պահպանել: Այս մի ապացոյց է, թէ որպիսի անխտաշելի ձեռքերում է մեր հասարակաց կարծիքը: * Նս կուգէի պ. Ռիկկերտին ևս այս մի անգամ էլ ասել, երևակայէ՞ք, թէ Թուրքիայում հէնց միայն 10 հրէայ սպանուած լինէր. ինչպիսի անլուր մի գոտում-գոչում կրտսրածնար ամողջ և քրտալուծ և քանի ամիսներ կրտսէր: Որ այստեղ ինչո՞րք 100000 քրիստոնեայ հայերի մասին էր, ամենին ի նկատի շտնուեցաւ: այդ կարելի էր զանց անել և օրակարգին անցնել, (Հատ ճիշտ է. աջակողմ): Ահա տեսնուում է, թէ ինչ լեզուա ճակատագիր է, երբ մամուլը և հասարակաց կարծիքը կեղծ ձեռքերում է: (Հատ ճիշտ է. աջակողմ): Այսպէս ուրեմն պ. Թումայեանին սպառնացին, որ այլեւ չխօսէ (հայոց մասին): այլապէս նա կարտաքսուի:

Բայց այս հրամանը դեռ Թումայեանին չհասած, նա միքանի անգամ արգէն խօսել էր: ևս կարող եմ միայն ասել, որ նա շատ լավատե ևս վայելուի կերպով խօսեց: Ամենից առաջ նա իւր երկրի հանգամանքները բացատրեց: հայաճանքները նկարագրեց և պաշտպանեց իւր ազգը այն մեղադրանքներէ, որ իրեւ թէ յեղափոխականներից և անիշխանականներից էր կազմուած: Ապա այնուհետև նորա գլխին նախատիքներ էին թափում: թէ նա իւր խօսքը չէ պահել, որովհետև իրեւ թէ նա սուլթանից ներում ստանալով սորան խոստացել է Թուրքիոյ դէմ չգործելու: Աւերջին ժամանակ նորան բամբասում են, որ իրեւ թէ նա անազնիւ և շահմոլ է: Այս բոլորը բաց է իրաց անձիւդ է: Աւերջին պարտաւր, Թումայեանին աստեղ ոչ միայն արգելել են խօսելու իւր մեծ, արդար և աշխիւ գործի մասին: այլև բացի այդ մամուլի միջոցով, այն մամուլի որ կիսապաշտօնական է կոչուում, անարգել են: Նս չեմ կարող ուրանալ, որ այս մարդուն մեղնում իւր ազգի գլխին եկած սարսափելի ոճրագործութեանց մասին խօսել արգելելը ևս ստորացումն էմ համարել: Նա անարգել խօսում է Զուլիջերիայում, Քրանսիայում, Բելգիայում, Անգլիայում, ինչու ոչ մեղնում: Մի՞թէ մենք առանձին առիթ ունինք Բարձրագոյն Դռնից վախճանալու կամ բնդգիծութիւն յարուցանելով չթողնել, որ մարդիկ խախտ իրենց պաշտպանեն այս ահուկի անագորոյն գաղանթիւններից:

Նս չեմ կամենում արտաքին քաղաքականութեան սահմանը մտնել, ևս այստեղ կամենում եմ միայն այն ասել, ինչոր այժմ համարեա ամեն մէկը գիտէ և ինչոր բոլորովին ամեն կողմից փաստերով հաստատուած է: Մենք գիտենք, որ Հայաստանում քրիստոնեաները հալածանքի, արիւնոտւշտ գաղանթիւնաց և անլուր ոճրագործութեանց են մասնուած և այն էլ այն աստիճանի, որ երբէք եղած չէ:

Նոյն իսկ Հռոմայեցւոց կայսրների հալածանքները ոչ թուով և ոչ էլ գաղանթիւնամբ կը հասնին թուրքերի ոճրագործութեանց: Եթէ մէկը կամենար այս մասին վեճի մտնել, ևս կարող էի դեսպանների անցեալ տարուայ հաղորդագրութիւններից հաստատանք կարգաւ ձեր առաջ, որ կը հաստատէին իմ ասածը: Այս դեսպանական հաղորդագրութեանց մէջ առանձնակի շեշտուում է այն, որ պետութեան պաշտօնեաները և ղեկավարները մասնակցել են այս արհաւիրքներին: այնտեղ բացորոշ հաստատուում է, որ այս հալածանքներն սկսուած են մահմետական պրոպագանդայի, այդ հոյ և սրոյ առաքելութեան շնորհիւ. պարզ ապացուցուած է, որ եթէ քրիստոնեաները մահմեդական դառնան, նոցա կ'անայն: Արդ այստեղ Պրուսիայում միայն Թումայեանին արգելեցին իւր անբախտ և բազմաշարքար ազգի համար համակրանք յարուցանելու: սրտեր ջերմացնելու և կենդանացնելու:

Թերեւս պ. Նախարարը կարող է մի խօսքով պարզել գործը: Այն քրիստոնեայ շրջանները, որոնց ևս եմ պատկանում, այն ժամանակ շատ դժկամակում էին Թումայեանի հետ այդպէս վարուելու համար: Նս շնորհապարտ կը լինէի, եթէ Նախարարական սեղանից մի խօսք ընկնէր, որ այս վերջովմները խաղաղեցնել կարողանար:

Ներքին գործոց Նախարար Քրայհերը Ռիկկե'ն պատասխանում է:

Պարոնայ, ճիշդ է որ հայ ուսուցչապետ պատտոր Թումայեանին, որ Թուրքիոյ հպատակ է, իմացուցել են, որ նա կամ գաղաքեցնէ իւր յուզիչ ճառախօսութիւնները, որ նա այստեղ դանազան ժողովներում արել է, կամ աչքի առաջ ունենայ որ երկրից կարտաքսուի:

Սորա հիմքը արտաքին քաղաքականութիւնն է: Ուսուցչապետ Թումայեանը չի աշխատել միայն ինչպէս պ. երեսփոխան Հետեօկկերը բացատրեց: հայոց համար սրտեր շահել, այլ նա մի այնպիսի եղանակով է արել, որ կոչու ու կոպիտ կերպով անցել է անհաճութեան սահմանը, որ պէտք է պահել դէպի իւր հայրենի տէրութիւնը և մանաւանդ ամեն բանից առաջ դէպի իւր պետը (այսինքն սուլթանը): Թումայեանի գործողութեանց երկար ակնաւորութիւնը չէր կարող համապատասխանել այն բարեկամական յարաբերութեանց, որ մենք ունինք բարեկամական յարաբերութեանց, որ մենք ունինք բարե-

* Հեղինակն ակնարկում է Հրէաներին, որոնց մեղքին է համարեա ամբողջ գերմանական մամուլը:

ձրրապոյն Գրան և յատկապէս սորա բարձր պետի հետ: Մնացեալ նորա բոլոր արտայայտութեանց դէմ Հայերի համար բարեացականութիւն և համակրութիւն յարուցանելու համար ոչ մի կերպով արգելքներ չեն եղել:

ԲԱԺԻՆ ՀԵԹԱՆՈՍԱՅ.

— Անգլիայում 1880 թուականից ի վեր մի միասինարական ընկերութիւն է հիմնուել Սենանների մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու նպատակով: Այդ քարոզչական ընկերութիւնն այժմ Հընդ-կաստանում, Յէյլոնում և Չինաստանում ունի 200-ից աւելի եւրոպացի կանայք (որոնց եօթը բժիշկ են և շատերը տեղեակ բժշկութեան արուեստին), որոնց գործին օգնում են 700 բընիկներ: Երկու ուսուցչուհիներ կամ աստուածաշունչ ընթերցող դպիրներ են: Անցեալ տարի սորա այցելել են 6300 սենանների և բնակիչ կանանց աստուածաշունչ ուսուցել: 7000-ից աւելի աղջիկներ յաճախում էին ցերեկօթիկ դպրոցները և 178000 կին ու աղջիկ խնամում էին հիւանդանոցներում: Գեղատներում կամ իրենց տներում:

Ամբիպ. Գերմանացիք տիրելով Վամբուռնին հետզհետեւ քաղաքակրթում են այդ երկիրը և քրիստոնէայ դարձնում: Այս երկրի կառավարիչը 2 հրովարտակ է հրատարակել. մէկով յայտնում է որ կանայք ուրիշների մանաւանդ իրենց այր մարդու յանցանքի պատճառով չպէտք է բանտարկուին: Երաշխաւոր դառնան և կամ ծախուին. միւսով որ տեղացի քրիստոնէի կին ու երեխաները չեն կարող մի ուրիշի սեփականութիւն համարուիլ: ինչպէս ցարդ կար ըստ հեթանոսական սովորութեան:

Ազանդայում 57,000 տեղացիներ գտնուում են միասինարանների աղղեցութեան տակ: որ կարգալ դրել գիտեն: ունին 321 մատուռ: բնիկներից կան ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ: Քրիստոնէութիւնն այնպէս արագ յառաջագիմում է Ազանդայում: որի նման տեսնուած չէ միասինարական գործում:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ՊԱՏՄԱԿԱՆ.

Հ. ԳԵԼՅԵՐ.

ՀԱՐԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆ ԲՈՒՋԱՆԳԱԿԱՆ ԿԱՅՈՐՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ.

(Abriss der byzantinischen kaisergeschichte.)

«Ով երբ և իցէ պարագլէ է բիւզանդական անցեալի ասպարիզում: նա գիտէ թէ ինչքան զգալի և ցաւալի է: որ դեռ չկայ բիւզանդական պատմութեան համառոտ: մատահելի և դիտութեան նոր պահանջներին համապատասխան մի նկարագրութիւն: Ահա այդ պահաւը այժմ լրացել է: արքունական խորհրդական Պ. Հ. Գելցերը՝ Ննայի պատմութեան պրոֆեսորը՝ յանձնառու է եղել իմ խընդիրքով տալ բիւզանդական պատմութեան նկարագրութիւնը: որ գրքիս յաւելուածն է կազմում էջ 911—1067: Գրուածքի արժանիքի և թերութեան բացարձակ պատասխանատուն ինքը Պ. Հ. Գելցերն է:» *

Այս խօսքերը գրողը Կարլ Կրումբախերն է իւր բիւզանդական մատենագրութեան պատմութեան յառաջարանի մէջ: Եթէ մինչև այսօր նոյն իսկ գերմաներէն լեզուով պահանջ է բիւզանդական պատմութեան յարմար գործածելի ձեռնարկ: դա ունի իւր պատճառները: Մինչդեռ յունական դասական անցեալի իւրաքանչիւր երևոյթ՝ գրական—պատմական: գեղարուեստական: փիլիսոփայական և ընդ սկսած միջին: մանաւանդ վերածնութեան դարերից քաղաքակրթութիւնը Եւրոպայի խորը և բազմակողմանի ուսումնասիրութեան առարկայ էր և է: նոյն յունական կեանքի անմիջական ժառանգն ու շարունակողը: Բիւզանդիոնը իւր յայտնի արեւելա—յունական քաղաքակրթութեամբ անուշադիր էր թողնուել և մինչև անգամ արհամարհուել: միայն վերջերս են զգացել այդ ընթացքի սխալը և մեծ եռանդով սկսել թերին լրացնել: Նոր ուղղութեան ամենագործիչ դարկ տուողը եղաւ Միլնիսի պրոֆեսոր յիշեալ Պ. Կրումբախերը: որ 1890 թ. հրատարակեց առաջին անգամ՝ բիւզանդական գրականութեան պատմութեան առաջին ձեռնարկը և հաստատ օրինակներով ապացուցեց: որ ոչ միայն արհամարհելի չէ: այլ և անհրաժեշտ է լաւ ուսումնասիրել բիւզանդական անցեալը մարդկային քաղաքակրթութեան կապն ու ընթացքը լաւ ըմբռնելու համար: Նորա

* Տե՛ս. Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, München, 1897 էջ XI յառաջարան: